

Research Paper

The violation of domestic privacy during war: The lived experiences of residents of a residential complex during the Twelve-Day war

Akram Ghadimi^{1*}, Somayeh Karimizadeh²

Received: May. 18, 2026; Accepted: Aug. 3, 2026

ABSTRACT

Beyond causing physical destruction, wars profoundly transform the deeper layers of civilians' social lives. One relatively understudied dimension is the impact of military violence on residential spaces and the boundaries of everyday life. In human experience, the home is a place where feelings of security, identity, continuity of life, and social relationships are formed and sustained. An attack on residential space fundamentally transforms residents' lived experiences of security, place, and everyday life. This study aims to examine these experiences in a residential complex during the Twelve-Day War and to analyze their social and symbolic implications for the boundaries of everyday life and residential space. The study employed a qualitative interpretive phenomenological approach, drawing on semi-structured interviews with 15 residents. The findings indicate that attacks on civilians' residential spaces extend beyond physical destruction, resulting in the violation of the boundaries of everyday life, the erosion of security, and a transformation in the meaning of home. This situation is accompanied by a disruption in the temporal continuity of lived experience and the emergence of new forms of solidarity among residents. Based on these findings, the concept of "the violation of the boundaries of everyday life" describes a condition in which civilians' living spaces become sites of military violence, causing the boundary between the safe space of residence and the battlefield to collapse. These findings underscore the importance of addressing the social consequences of war in residential areas and the need to protect civilians' living spaces and everyday lives during armed conflicts.

Keywords: war, civilians, boundaries of everyday life, lived experience, ontological security, residential space

1. Associate Professor, Department of Future Studies of Science and Technology, National Research Institute for Science Policy, Tehran, Iran

✉ ghadimi@nrsp.ac.ir

* Corresponding Author

2 .PhD in Sociology, Research Expert, National Research Institute for Science Policy, Tehran, Iran

✉ karimizadeh@nrsp.ac.ir

INTRODUCTION

War is commonly examined through its visible consequences, including physical destruction, human casualties, displacement, and damage to infrastructure. However, military violence may produce deeper transformations in the everyday social world of civilians, particularly when it enters residential spaces. In ordinary life, the home is not merely a physical structure or a place of residence; it constitutes a fundamental environment in which security, identity, belonging, family relations, memories, and routines of everyday life are formed and reproduced. Accordingly, an attack on residential space should not be understood solely as the destruction of a building, but also as a disruption in the network of meanings, relationships, memories, and routines associated with that space.

The contemporary transformation of warfare has increasingly blurred the boundary between the battlefield and everyday civilian life. Residential neighborhoods and homes can become directly exposed to military violence, thereby transforming the meaning and function of the home. In such circumstances, a space previously experienced as safe, familiar, and predictable may become associated with fear, uncertainty, traumatic memories, and the possibility of renewed violence. The present study addresses this less-explored dimension of war by focusing on the lived experience of residents whose residential environment was directly affected by military attack.

The study conceptualizes this process through the notion of “breaking the boundaries of life” (or “breaking the privacy of life”). This concept refers to a condition in which the boundary between the safe sphere of everyday residential life and the arena of military violence collapses. In this condition, the home ceases to function exclusively as a space of security, identity, and continuity and becomes part of the lived experience of war.

The theoretical framework combines four complementary concepts: ontological security, the social production of space, sense of place, and collective memory. Together, these concepts provide an integrated framework for understanding how military violence affects the existential, spatial, emotional, identity-related, and mnemonic dimensions of residential life.

PURPOSE

The purpose of this study is to examine the lived experience of residents of a residential complex following a military attack during the Twelve-Day War and to analyze its social, spatial, temporal, and semantic consequences for everyday life. More specifically, the study seeks to understand how the experience of military violence transforms residents’ perceptions of home, security, place, memory, everyday routines, and social relationships.

The central research question is: How does a military attack on a residential complex transform residents' lived experience of home, security, and everyday life?

The study is particularly concerned with moving beyond an interpretation of residential destruction as merely a material or architectural loss. It investigates how the intrusion of violence into the residential environment disrupts ontological security, changes the meaning of home, interrupts temporal continuity, activates traumatic memories, and simultaneously creates possibilities for new forms of social solidarity and collective meaning-making.

METHODOLOGY

This research employed a qualitative approach and Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) to explore the meanings that residents attributed to their experiences of military attack. Interpretive phenomenology was selected because the study is concerned not simply with identifying common experiences, but with understanding how participants interpreted and made sense of a significant and disruptive event in the context of their everyday lives. The analytical process therefore followed the principle of double hermeneutics, in which participants interpret their own experiences while the researcher subsequently interprets those accounts within their social, cultural, spatial, and theoretical contexts.

The research was conducted after the Twelve-Day War in a university residential complex in Tehran that had been directly affected by a military attack. The complex had previously constituted a relatively stable residential environment characterized by established neighborhood relations, routinized everyday practices, and a sense of spatial security. Its selection enabled the researchers to examine the transformation of an established residential world following the sudden intrusion of violence.

The participants consisted of 15 residents, including 8 women and 7 men, aged between 29 and 56 years. All participants had postgraduate education and were employed in educational, research, or administrative positions at the university. Participants were selected purposively based on their direct or close experience of the event, and snowball sampling was subsequently used to identify additional eligible participants. Sampling continued until the researchers considered the data sufficiently rich and patterns of meaning sufficiently repeated; after 15 interviews, no new concepts emerged.

Data were collected through in-depth semi-structured interviews, conducted in person, with each interview lasting approximately 45–90 minutes. The interview guide addressed participants' experiences of the attack, perceptions of home and security, social relationships, spatial memory, and the contemporary meaning of home. With participants' consent, interviews were recorded and fully transcribed.

Data analysis followed six stages: repeated reading of interview transcripts; initial

Iranian Cultural Research

Abstract

descriptive, linguistic, and conceptual noting; extraction of themes within individual interviews; comparison across interviews while preserving individual differences; organization of themes into main and subthemes; and interpretation of the final thematic structure in relation to the theoretical framework. The analysis resulted in four main themes and eight subthemes.

To strengthen the credibility of the findings, participant review, data triangulation, peer review of coding, and rich description were employed. Ethical procedures included informed consent, voluntary participation, confidentiality, the use of pseudonyms or codes, and secure storage of audio and textual data.

FINDINGS

The findings demonstrate that the experience of military attack cannot be reduced to physical destruction or immediate security threats. Rather, it constitutes a multilayered social and existential disruption affecting residents' experience of space, time, security, home, memory, and social relations. Four main themes emerged from the analysis: (1) the collapse of ontological security, (2) the transformation of the meaning of home and sense of place, (3) the rupture of memory and temporal continuity, and (4) social and semantic reconstruction.

CONCLUSION

The findings demonstrate that military attacks on residential spaces produce consequences that extend significantly beyond physical destruction. The intrusion of violence into the home disrupts the foundations through which everyday life is experienced as secure, predictable, meaningful, and continuous. The experience of the residents indicates that the attack simultaneously affected ontological security, the meaning of home, sense of place, memory, temporal continuity, and social relationships.

The concept of "breaking the boundaries of life" provides an integrated interpretation of this process. It describes the collapse of the distinction between the protected sphere of everyday residential life and the space of military conflict. From this perspective, the home is not simply damaged as a physical structure; rather, an entire lived world organized around security, identity, belonging, memory, and everyday routines is disrupted.

At the same time, the findings show that the experience of war does not necessarily result only in social fragmentation. The emergence of new forms of neighborly solidarity, emotional support, and collective meaning-making indicates that residents can reconstruct aspects of their social world through shared experience. Consequently, understanding the consequences of war in residential environments requires simultaneous attention to destruction and reconstruction, insecurity and solidarity, spatial rupture and meaning-making.

The study therefore emphasizes the need to consider civilian residential environments as socially and existentially significant spaces in situations of armed conflict. Protecting civilians requires not only preventing physical casualties and material destruction but also recognizing and protecting the continuity, privacy, security, and social meaning of everyday residential life.

NOVELTY

The principal conceptual contribution of this study is the formulation of the concept of “breaking the boundaries of life” as an analytical framework for understanding the consequences of military violence in residential spaces. Rather than treating the home exclusively as a physical structure, the concept brings together its existential, spatial, emotional, temporal, mnemonic, and social dimensions.

The novelty of the study can be identified at three interconnected levels. First, at the empirical level, it focuses specifically on the lived experience of residents of a residential complex directly affected by military violence during the Twelve-Day War. Second, at the conceptual level, it integrates ontological security, social production of space, sense of place, and collective memory into a unified framework for interpreting the transformation of residential life. Third, at the methodological level, it uses Interpretative Phenomenological Analysis to move beyond descriptions of physical damage and psychological consequences toward an interpretation of how residents themselves construct meaning around home, security, memory, and everyday life.

The study consequently contributes to war and civilian studies by demonstrating that the boundary between war and everyday life is not merely a geographical or military boundary. When violence enters residential space, it can penetrate the existential and symbolic foundations of everyday life. The concept of “breaking the boundaries of life” captures this transformation and provides a basis for further research on civilian experiences of war, residential security, spatial trauma, memory, and post-conflict social reconstruction.

Conflict of Interest

No conflict of interest declared by the authors.

Funding

This Article received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Iranian Cultural Research

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. University of Chicago Press.
- Calder, A. (1992). *The myth of the Blitz*. Pimlico.
- Campbell, J., & Adams, D. (2009). *After the storm: Community and place reconstruction*. University of Texas Press.
- Daneshvar, H., Karami Ghahi, M. T. & zokaei, M. S. (2023). A feminine narrative of the Iran-Iraq war; lived experiences of Khuzestani women living in "Shahid Beheshti town, Mashhad". *Cultural Studies & Communication*, 19(72), 119-146.
<https://doi.org/10.22034/jcsc.2022.548078.2536>
- Erikson, K. T. (1994). *A new species of trouble: The making of ecological disasters*. Yale University Press.
- Farzbod, M. and Janaalizadeh, H. (2018). Collective Memory of Generations of the Iran-Iraq War. *Cultural Studies & Communication*, 14(50), 35-58.
- Fullilove, M. T. (2016). *Psychogeography of disaster: Trauma, place, and reconstruction*. Oxford University Press.
- Ghadimi, A. (2001). *Women, participation, and development*. Tehran, Iran: Jahan-e Ejtemaei Publications.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Hobfoll, S. E. (2007). *The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory*. *Applied Psychology: An International Review*, 56(2), 227–243. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2007.00275.x>
- Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., Friedman, M., Gersons, B. P. R., de Jong, J. T. V. M., Layne, C. M., Maguen, S., Neria, Y., Norwood, A. E., Pynoos, R. S., Reissman, D., Ruzek, J. I., Shalev, A. Y., Solomon, Z., Steinberg, A. M., & Ursano, R. J. (2007). *Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence*. *Psychiatry*, 70(4), 283–315. <https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283>
- Huyssen, A. (2003). *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford University Press.
- International Committee of the Red Cross. (2015). *International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts*. Geneva: ICRC.
- Kaldor, M. (2012). *New and old wars: Organized violence in a global era* (3rd ed.). Cambridge: Polity Press.

- Khorramshahi, N., & Mahmoudi, M. (2018). War, home, and architecture: A case study of houses in Dezful. In *Proceedings of the Conference on Historical and Islamic Architecture and Urban Planning Research in Iran*. 1590-1599.
- Lefebvre, H. (2014). The production of space (1991). In *The people, place, and space reader* (pp. 289-293). Routledge.
- Maček, M. (2014). *City in the shadow: War, memory, and urban experience*. University of Pennsylvania Press.
- Nora, P. (1989). *Between memory and history: Les lieux de mémoire*. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Pfefferbaum, B., & North, C. S. (2013). *Children and families in the context of disasters: Implications for preparedness and response*. *Family & Community Health*, 36(1), 3–13. <https://doi.org/10.1097/FCH.0b013e318275b74f>
- Pfefferbaum, B., Jacobs, A. K., Van Horn, R. L., Houston, J. B., & North, C. S. (2013). *Supporting children in the context of disasters and terrorism*. *Current Psychiatry Reports*, 15(7), 362. <https://doi.org/10.1007/s11920-013-0362-7>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Princeton University Press.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness* (Vol. 67, p. 45). London: Pion.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2021). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. SAGE.
- Sontag, S. (2003). *Regarding the pain of others*. Farrar, Straus and Giroux.

Iranian Cultural Research

Abstract

مقاله پژوهشی

شکستن حریم زندگی در جنگ: تجربه زیسته ساکنان یک مجتمع مسکونی در جنگ دوازده روزه

اکرم قدیمی^{۱*}، سمیه کریمی زاده اردکانی^۲

دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۲۸؛ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۱۲

چکیده

جنگ‌ها افزون بر تخریب‌های کالبدی، لایه‌های عمیقی از زندگی اجتماعی غیرنظامیان را دگرگون می‌کنند. یکی از ابعاد کمتر توجه‌شده، تأثیر خشونت نظامی بر فضای سکونت و حریم زندگی روزمره است. خانه در تجربه انسانی، مکان شکل‌گیری احساس امنیت، هویت، استمرار زندگی و روابط اجتماعی است. چنین حمله‌ای تجربه زیسته ساکنان از امنیت، مکان و زندگی روزمره را بنیادین دگرگون می‌سازد. هدف، بررسی این تجربه در یک مجتمع مسکونی طی جنگ دوازده روزه و تحلیل پیامدهای اجتماعی و معنایی آن برای حریم زندگی و سکونت است. این مطالعه با روش کیفی پدیدارشناسی تفسیری و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ ساکن انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد حمله به فضای سکونت غیرنظامیان، صرفاً به تخریب فیزیکی محدود نمی‌شود، بلکه به شکستن حریم زندگی، تضعیف امنیت و دگرگونی معنای خانه می‌انجامد. این وضعیت با گسست در تداوم زمانی تجربه زندگی و شکل‌گیری همبستگی تازه‌ای میان ساکنان همراه است. بر اساس یافته‌ها، مفهوم «شکستن حریم زندگی» وضعیتی را توصیف می‌کند که فضای زندگی غیرنظامیان به عرصه خشونت نظامی تبدیل شده و مرز میان فضای امن سکونت و میدان منازعه فرو می‌ریزد. این یافته‌ها بر اهمیت توجه به پیامدهای اجتماعی جنگ در فضاهای مسکونی و ضرورت حفاظت از حریم زندگی غیرنظامیان در درگیری‌های مسلحانه تأکید می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: جنگ، غیرنظامیان، حریم زندگی، تجربه زیسته، امنیت هستی‌شناختی، فضای سکونت

۱. دانشیار علوم سیاسی، گروه مطالعات آینده علم و فناوری، مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور، تهران، ایران
ghadimi@nrsp.ac.ir

* نویسنده مسئول

۲. دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی، کارشناس پژوهشی مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور، تهران، ایران
karimizadeh@nrsp.ac.ir

۱. مقدمه و بیان مسئله

در اغلب سنت‌های نظری علوم اجتماعی، خانه صرفاً به‌عنوان یک واحد فیزیکی یا محل سکونت تعریف نمی‌شود، بلکه یکی از بنیادی‌ترین فضاها شکل‌گیری امنیت، هویت و تداوم زندگی روزمره انسان به شمار می‌آید. زندگی اجتماعی در بستر مجموعه‌ای از روال‌ها و تکرارهای روزمره شکل می‌گیرد که به افراد امکان می‌دهد جهان پیرامون خود را قابل پیش‌بینی و قابل اعتماد تجربه کنند. در این میان، خانه مهم‌ترین فضایی است که این ثبات و تداوم در آن شکل می‌گیرد و افراد در آن احساس امنیت، کنترل و تعلق را تجربه می‌کنند (گیدنز^۱، ۱۹۹۱).

از منظر جغرافیای انسانی نیز خانه تنها یک سازه کالبدی نیست، بلکه «مکانی زیسته» است که خاطرات، روابط اجتماعی و تجربه‌های انسانی در آن شکل می‌گیرند و بخشی از هویت فردی و جمعی افراد را می‌سازند (رلف^۲، ۱۹۷۶). در نظریه تولید اجتماعی فضا نیز تأکید می‌شود که فضاها محصول روابط اجتماعی‌اند و معنا و کارکرد آن‌ها در بستر تعاملات انسانی شکل می‌گیرد. بر این اساس، تخریب یک فضای مسکونی را نمی‌توان صرفاً نابودی یک ساختمان تلقی کرد، بلکه باید آن را گسستی در شبکه‌ای از روابط، معانی و تجربه‌های اجتماعی دانست (لوفور^۳، ۲۰۱۴).

در شرایط جنگ و تجاوز نظامی، این فضای بنیادین زندگی انسانی به‌طور مستقیم در معرض خشونت قرار می‌گیرد. حمله به خانه‌ها و مجتمع‌های مسکونی، نظم زندگی روزمره را به‌طور ناگهانی مختل کرده و امنیتی را که انسان‌ها آن را بدیهی‌ترین بخش تجربه زیسته خود می‌دانند، به چالش می‌کشد. در چنین وضعیتی، خانه که در شرایط عادی امن‌ترین فضای زندگی محسوب می‌شود، می‌تواند به مکانی آکنده از ترس، ناامنی و بی‌ثباتی تبدیل شود. این دگرگونی صرفاً به تخریب کالبدی محدود نمی‌ماند، بلکه پیامدهایی عمیق برای احساس امنیت، هویت مکانی، روابط اجتماعی و حافظه جمعی ساکنان به همراه دارد.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۶

دوره ۱۹، شماره ۳

پاییز ۱۴۰۵

پیاپی ۷۵

1. Giddens
2. Relph
3. Lefebvre

با وجود اهمیت این مسئله، بخش قابل توجهی از پژوهش‌های مرتبط با جنگ عمدتاً بر پیامدهای کلان آن، مانند تلفات انسانی، خسارات زیرساختی، پیامدهای سیاسی یا جابه‌جایی جمعیت تمرکز داشته‌اند. در مقابل، تجربه زیسته غیرنظامیان از مواجهه با خشونت در فضای خصوصی زندگی خود کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که خانه یکی از مهم‌ترین بسترهای شکل‌گیری احساس امنیت و تعلق مکانی است و آسیب دیدن آن می‌تواند پیامدهای عمیق روانی، اجتماعی و فرهنگی برای ساکنان به همراه داشته باشد (ساتاگ^۱، ۲۰۰۳). افزون بر این، مکان‌ها نقشی اساسی در شکل‌گیری و تداوم حافظه جمعی دارند و نابودی یا آسیب دیدن آن‌ها می‌تواند به گسست در حافظه اجتماعی و تغییر در معنای مکان منجر شود (نورا^۲، ۱۹۸۹).

در چنین زمینه‌ای، بررسی تجربه زیسته افرادی که با حمله به فضای سکونت خود مواجه شده‌اند، می‌تواند به درک عمیق‌تری از پیامدهای انسانی جنگ بینجامد. این نوع مطالعه امکان می‌دهد فراتر از آمارها و گزارش‌های رسمی، نحوه ادراک، تفسیر و معناسازی افراد از چنین تجربه‌ای مورد بررسی قرار گیرد و ابعاد کمتر دیده‌شده پیامدهای جنگ آشکار شود. در همین چارچوب، این مقاله با معرفی مفهوم «شکستن حریم زندگی» می‌کوشد وضعیتی را توضیح دهد که در آن فضای سکونت غیرنظامیان به عرصه خشونت نظامی تبدیل شده و مرز میان حریم امن زندگی و میدان منازعه فرو می‌ریزد.

بر این اساس، هدف پژوهش حاضر بررسی تجربه زیسته ساکنان یک مجتمع مسکونی از حمله نظامی در جریان جنگ دوازده‌روزه و تحلیل پیامدهای آن برای احساس امنیت، معنای خانه و روابط اجتماعی ساکنان است. پرسش اصلی پژوهش نیز به این صورت طرح می‌شود: حمله نظامی به یک مجتمع مسکونی چگونه تجربه زیسته ساکنان از خانه، امنیت و زندگی روزمره را دگرگون می‌کند؟

1. Sontag

2. Nora

۲. پیشینه پژوهش

جنگ‌های معاصر، به‌ویژه از اواخر قرن بیستم، دگرگونی چشمگیری در ماهیت خشونت و نسبت آن با زندگی غیرنظامیان ایجاد کرده‌اند. برخلاف جنگ‌های کلاسیک که عمدتاً در میدان‌های نبرد میان نیروهای نظامی جریان داشتند، در جنگ‌های جدید مرز میان جبهه و زندگی روزمره به‌تدریج از میان رفته و شهرها، محله‌ها و فضاهای سکونت به کانون اصلی اعمال خشونت تبدیل شده‌اند. در چنین شرایطی، خانه دیگر صرفاً محل سکونت نیست، بلکه به یکی از مهم‌ترین عرصه‌های تجربه جنگ بدل می‌شود؛ عرصه‌ای که در آن امنیت، روابط خانوادگی، حافظه، هویت و احساس تعلق هم‌زمان در معرض تهدید قرار می‌گیرند. از این رو، در سال‌های اخیر مطالعه پیامدهای حمله به فضاهای مسکونی به یکی از محورهای مهم پژوهش در حوزه‌های مطالعات جنگ، جامعه‌شناسی بحران، جغرافیای انسانی، مطالعات خانه و حافظه جمعی تبدیل شده است.

مرور ادبیات نشان می‌دهد که پژوهش‌های انجام‌شده را می‌توان در چهار جریان اصلی دسته‌بندی کرد: نخست، مطالعات مربوط به تحول ماهیت جنگ و پیامدهای آن برای غیرنظامیان؛ دوم، پژوهش‌های مرتبط با آثار روانی و اجتماعی جنگ؛ سوم، مطالعات خانه، فضای سکونت و حس مکان؛ و چهارم، پژوهش‌های مربوط به حافظه جمعی، تجربه زیسته و بازتولید معنای فضا. این چهار جریان، اگرچه از سنت‌های نظری متفاوتی برآمده‌اند، اما همگی بر این نکته تأکید دارند که ورود خشونت به فضای سکونت، صرفاً به تخریب کالبدی محدود نمی‌شود، بلکه بنیان‌های زندگی روزمره و جهان زیسته افراد را نیز دگرگون می‌سازد.

نخستین جریان پژوهشی بر تغییر ماهیت جنگ‌های معاصر و افزایش آسیب‌پذیری غیرنظامیان تمرکز دارد. کالدور، در تبیین «جنگ‌های جدید»، نشان می‌دهد که در بسیاری از منازعات معاصر، خشونت بیش از آنکه متوجه نیروهای نظامی باشد، زندگی غیرنظامیان و زیرساخت‌های شهری را هدف قرار می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که خانه، مدرسه، بیمارستان و سایر فضاهای مدنی به بخشی از میدان جنگ تبدیل می‌شوند (کالدور،

۲۰۱۲). تجربه شهرهایی همچون سارایوو، حلب، غزه و موصل نیز نشان می‌دهد که حمله به مناطق مسکونی، صرفاً راهبردی نظامی نیست، بلکه پیامدهایی گسترده بر نظم اجتماعی، تداوم زندگی روزمره و احساس امنیت شهروندان بر جای می‌گذارد. از این منظر، خانه دیگر پناهگاه امن انسان نیست، بلکه خود به یکی از آسیب‌پذیرترین فضاهاى جنگ تبدیل می‌شود.

جریان دوم پژوهش‌ها به پیامدهای روان‌شناختی و اجتماعی جنگ بر غیرنظامیان اختصاص دارد. پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهند که مواجهه مستقیم با خشونت، مرگ، تخریب خانه و جابه‌جایی اجباری می‌تواند با افزایش اضطراب، افسردگی، اختلال استرس پس از سانحه، احساس ناامنی مزمن، کاهش اعتماد اجتماعی و اختلال در روابط میان‌فردی همراه باشد (هابفول و همکاران، ۲۰۰۷). در مقابل، وجود شبکه‌های حمایتی، سرمایه اجتماعی، انسجام خانوادگی و پیوندهای محلی از مهم‌ترین عوامل تقویت تاب‌آوری فردی و اجتماعی در شرایط جنگ و پس از آن به شمار می‌روند (ففرام و همکاران، ۲۰۱۳). اگرچه این مطالعات شناخت ارزشمندی از پیامدهای جنگ ارائه کرده‌اند، اما تمرکز اصلی آن‌ها بر آسیب‌های روانی یا سازوکارهای تاب‌آوری بوده و کمتر به این پرسش پرداخته‌اند که چگونه تخریب فضای سکونت، تجربه زیسته افراد از خانه، امنیت و زندگی روزمره را دگرگون می‌کند.

سومین جریان پژوهشی، خانه را نه صرفاً یک واحد کالبدی، بلکه فضایی اجتماعی، فرهنگی و عاطفی تلقی می‌کند. در این رویکرد، خانه بستری برای شکل‌گیری هویت، روابط خانوادگی، احساس تعلق، امنیت و تداوم زندگی روزمره است. مطالعات جغرافیای انسانی و مطالعات خانه نشان می‌دهند که تجربه سکونت، صرفاً تجربه حضور در یک فضای فیزیکی نیست، بلکه فرایندی است که طی آن افراد از خلال تعاملات روزمره، خاطرات، روابط اجتماعی و تجربه‌های مشترک، به فضای سکونت معنا می‌بخشند. از این رو، هرگونه آسیب به این فضا، تنها به معنای از دست رفتن یک ساختمان نیست، بلکه می‌تواند پیوندهای عاطفی، هویتی و اجتماعی ساکنان را نیز

متأثر سازد. در سال‌های اخیر، این رویکرد به‌ویژه در مطالعات مربوط به جنگ، مهاجرت اجباری و آوارگی اهمیت بیشتری یافته و نشان داده است که از دست دادن خانه، هم‌زمان به معنای از دست دادن بخشی از هویت و استمرار زندگی روزمره است. در امتداد این مطالعات، پژوهش‌های مرتبط با حس مکان نیز بر پیوند عمیق انسان و محیط زندگی تأکید دارند. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که مکان صرفاً یک موقعیت جغرافیایی نیست، بلکه حاصل تجربه، خاطره، روابط اجتماعی و دلبستگی عاطفی است؛ بنابراین، تخریب یا تهدید فضای سکونت می‌تواند به گسست در احساس تعلق، کاهش امنیت روانی و تغییر در ادراک افراد از محیط زندگی بینجامد (رلف، ۱۹۷۶). در این چارچوب، خانه به‌عنوان مهم‌ترین مکان زندگی روزمره، نقشی اساسی در شکل‌گیری احساس ریشه‌مندی، آشنایی و ثبات ایفا می‌کند و تعرض به آن، تجربه‌ای فراتر از خسارت مادی ایجاد می‌کند.

چهارمین جریان پژوهشی بر رابطه میان فضا، حافظه و تجربه زیسته متمرکز است. این مطالعات نشان می‌دهند که مکان‌ها تنها ظرف رخدادهای اجتماعی نیستند، بلکه خود در شکل‌گیری، حفظ و انتقال خاطرات فردی و جمعی نقش فعال دارند. فضاهای سکونتی، به‌ویژه خانه، محل انباشت تجربه‌های خانوادگی، مناسبات اجتماعی و خاطرات مشترک‌اند؛ از این‌رو، آسیب به آن‌ها می‌تواند به بازسازی حافظه فردی و جمعی و تغییر معنای گذشته بینجامد (نورا، ۱۹۸۹). همچنین، مطالعات جغرافیای انتقادی بر این نکته تأکید دارند که فضا، محصول روابط اجتماعی است و معنا و کارکرد آن در بستر تجربه انسانی شکل می‌گیرد؛ بنابراین، تخریب فضای سکونت را باید گسست در شبکه‌ای از روابط، معانی و تجربه‌های زیسته دانست، نه صرفاً نابودی یک کالبد فیزیکی (لوفور، ۱۹۹۱).

در ایران، مطالعات مرتبط با جنگ عمدتاً در چهار حوزه متمرکز بوده‌اند: تاریخ اجتماعی جنگ، تجربه زنان، حافظه جمعی و فرهنگ دفاع مقدس، و پیامدهای اجتماعی تخریب فضاهای سکونتی. اگرچه این پژوهش‌ها از منظرهای متفاوتی به

پیامدهای جنگ پرداخته‌اند، اما بررسی مستقیم تجربه زیسته ساکنان مجتمع‌های مسکونی هدف حملات نظامی همچنان بسیار محدود است.

نخستین دسته از پژوهش‌های داخلی، جنگ را به مثابه تجربه‌ای تاریخی و اجتماعی مطالعه کرده‌اند که آثار آن فراتر از پایان درگیری‌های نظامی، در حافظه جمعی نسل‌ها استمرار یافته است. فرزبد و جانعلی‌زاده (۱۳۹۷) نشان می‌دهند که حافظه جنگ ایران و عراق صرفاً مجموعه‌ای از خاطرات فردی نیست، بلکه در قالب روایت‌های خانوادگی، آیین‌های یادبود، مناسبات اجتماعی و بازنمایی‌های فرهنگی میان نسل‌های مختلف بازتولید می‌شود. از این منظر، تجربه جنگ در ایران نه تنها به گذشته تعلق ندارد، بلکه همچنان بخشی از هویت اجتماعی و حافظه فرهنگی جامعه را شکل می‌دهد.

دسته دوم پژوهش‌ها بر تجربه زنان از جنگ تمرکز داشته‌اند. این مطالعات نشان می‌دهند که زنان، علاوه بر مواجهه با پیامدهای مستقیم جنگ، مسئولیت حفظ انسجام خانواده، بازسازی زندگی روزمره و مدیریت شرایط بحرانی را نیز بر عهده داشته‌اند. پژوهش حمیدی و جمشیدی‌ها (۱۳۸۶) بیانگر آن است که جنگ، تجربه زنان را به گونه‌ای متفاوت از مردان متأثر ساخته و مفاهیمی چون خانه، امنیت، مادری، مراقبت و بقا در روایت‌های آنان جایگاهی محوری یافته است. همچنین، دانشور، کرمی و ذکایی (۱۴۰۲) با تکیه بر روایت‌های زنان خوزستانی نشان می‌دهند که از دست رفتن خانه، جابه‌جایی اجباری، گسست در نظم زندگی روزمره و احساس ناامنی فضایی، از مهم‌ترین مؤلفه‌های تجربه زیسته آنان از جنگ بوده است. در همین راستا، قدیمی (۱۳۸۰) نیز با بررسی نقش زنان در دفاع مقدس، نشان می‌دهد که خانه در شرایط جنگی صرفاً محل سکونت نیست، بلکه به کانون مقاومت، مراقبت، حفظ خانواده و استمرار حیات اجتماعی تبدیل می‌شود؛ موضوعی که اهمیت فضای سکونت را در فهم تجربه جنگ دوچندان می‌سازد.

جریان دیگری از پژوهش‌های داخلی به نسبت میان جنگ، خانه و فضای سکونت پرداخته‌اند. اگرچه تعداد این مطالعات محدود است، اما نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که آسیب به خانه را نمی‌توان صرفاً در قالب خسارت‌های کالبدی تبیین کرد. خرّمشاهی و

محمودی (۱۳۹۶) در مطالعه خانه‌های شهر دزفول نشان می‌دهند که معماری مسکونی در شرایط جنگ، علاوه بر کارکرد سکونت، به فضایی برای حفظ امنیت، تداوم روابط خانوادگی و بازسازی زندگی روزمره تبدیل می‌شود. از این رو، تخریب فضای سکونت، هم‌زمان با نابودی کالبد، نظم اجتماعی و معنایی خانه را نیز دستخوش تغییر می‌کند. مطالعات مرتبط با حافظه فرهنگی نیز بر پیوند میان مکان، هویت و خاطره تأکید کرده‌اند. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که حافظه جمعی تنها در اسناد تاریخی یا روایت‌های شفاهی شکل نمی‌گیرد، بلکه در فضاهای زیسته، آیین‌ها، روابط اجتماعی و مکان‌های خاطره‌انگیز نیز بازتولید می‌شود (فاضلی، ۱۳۸۷). بنابراین، خانه و محله صرفاً عناصر کالبدی شهر نیستند، بلکه بخشی از سرمایه نمادین و حافظه اجتماعی جامعه را تشکیل می‌دهند. از این منظر، آسیب به فضای سکونت می‌تواند علاوه بر ایجاد خسارت مادی، به تضعیف احساس تعلق، گسست حافظه خانوادگی و بازتعریف تجربه زیسته افراد از گذشته بینجامد.

مرور مطالعات داخلی و خارجی نشان می‌دهد که اگرچه پژوهش‌های ارزشمندی درباره پیامدهای اجتماعی و روان‌شناختی جنگ، تجربه غیرنظامیان، حافظه جمعی، زنان و معنای خانه انجام شده است، این مطالعات غالباً هر یک تنها بر یکی از ابعاد مسئله تمرکز داشته‌اند. بخش عمده‌ای از ادبیات بین‌المللی، آثار جنگ را در سطح آسیب‌های روانی، سلامت، آوارگی یا بازسازی پس از بحران بررسی کرده و کمتر به معنای زیسته خانه در لحظه مواجهه با خشونت پرداخته است. در ادبیات داخلی نیز تمرکز پژوهش‌ها عمدتاً بر جنگ تحمیلی، فرهنگ دفاع مقدس، روایت‌های تاریخی یا تجربه زنان بوده و مطالعه‌ای که تجربه زیسته ساکنان یک مجتمع مسکونی هدف حمله مستقیم نظامی را در بستر جنگ دوازده‌روزه و با رویکرد پدیدارشناسی تفسیری بررسی کند، مشاهده نمی‌شود. (اسمیت، ۲۰۰۹)

از سوی دیگر، مرور ادبیات نشان می‌دهد که مفهوم «خانه» در اغلب پژوهش‌ها یا به‌عنوان یک فضای کالبدی و یا به‌عنوان بستری برای بازنمایی هویت و خاطره مطالعه شده

است؛ درحالی که هنوز تبیین جامعی از خانه به مثابه فضای زیسته‌ای که در آن امنیت، تعلق، روابط اجتماعی، حافظه و زندگی روزمره به صورت هم‌زمان شکل می‌گیرند و با ورود خشونت دچار گسست می‌شوند، ارائه نشده است. این خلأ مفهومی، به‌ویژه در مطالعات مربوط به تجربه غیرنظامیان در جنگ‌های معاصر، به‌خوبی آشکار است.

بر این اساس، شکاف پژوهش حاضر را می‌توان در سه سطح صورت‌بندی کرد. نخست، شکاف موضوعی؛ زیرا تجربه زیسته ساکنان مجتمع‌های مسکونی هدف حمله مستقیم نظامی، به‌ویژه در بستر جنگ دوازده‌روزه، تاکنون به‌طور مستقل مطالعه نشده است. دوم، شکاف مفهومی؛ زیرا پژوهش‌های موجود کمتر توانسته‌اند رابطه میان خانه، امنیت، حافظه، تعلق و زندگی روزمره را در قالب یک چارچوب تحلیلی منسجم تبیین کنند. سوم، شکاف روش‌شناختی؛ زیرا بخش عمده مطالعات پیشین از رویکردهای تاریخی، توصیفی یا روان‌شناختی بهره گرفته‌اند و استفاده از پدیدارشناسی تفسیری برای فهم معانی برساخته ساکنان از تجربه ورود جنگ به فضای سکونت، همچنان مغفول مانده است.

بر همین اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد با تمرکز بر تجربه زیسته ساکنان یک مجتمع مسکونی آسیب‌دیده در جنگ دوازده‌روزه، خانه را نه صرفاً به‌عنوان یک واحد کالبدی، بلکه به مثابه فضای زیسته حیات روزمره مطالعه کند؛ فضایی که در آن امنیت، هویت، تعلق، روابط اجتماعی و حافظه به یکدیگر گره خورده‌اند و ورود خشونت، این پیوند را به چالش می‌کشد. از این منظر، مقاله حاضر می‌کوشد فهمی عمیق‌تر از پیامدهای اجتماعی و انسانی شکستن حریم زندگی در جنگ ارائه دهد و از رهگذر تجربه زیسته ساکنان، ابعاد کمتر دیده‌شده حضور جنگ در فضای سکونت را آشکار سازد.

۳. چارچوب نظری

پژوهش حاضر با هدف فهم تجربه زیسته ساکنان از حمله به یک مجتمع مسکونی در جنگ دوازده‌روزه، بر این پیش‌فرض استوار است که ورود خشونت به فضای سکونت، صرفاً یک رخداد نظامی یا تخریب کالبدی نیست، بلکه به گسست در «حریم زندگی»

می‌انجامد؛ حریمی که در آن امنیت، تعلق، روابط اجتماعی، هویت و حافظه در بستر زندگی روزمره شکل می‌گیرند. ازاین‌رو، تحلیل تجربه ساکنان تنها با تمرکز بر خسارت‌های مادی امکان‌پذیر نیست، بلکه مستلزم فهم معانی است که افراد در مواجهه با این رخداد به فضای سکونت، خانه و زندگی روزمره خود نسبت می‌دهند. بر این اساس، چارچوب نظری پژوهش حاضر با تلفیق چهار مفهوم مکمل شامل امنیت هستی‌شناختی، تولید اجتماعی فضا، حس مکان و حافظه جمعی شکل گرفته است؛ مفاهیمی که در کنار یکدیگر، امکان تبیین ابعاد مختلف تجربه زیسته شکستن حریم زندگی را فراهم می‌کنند.

در این چارچوب، خانه نه صرفاً یک واحد کالبدی، بلکه فضای زیسته‌ای است که در آن انسان جهان اجتماعی خود را تجربه می‌کند. خانه نخستین فضایی است که در آن روابط خانوادگی، عادت‌های روزمره، احساس امنیت، خاطرات فردی و پیوندهای عاطفی شکل می‌گیرند و استمرار می‌یابند. ازاین‌رو، هنگامی که جنگ به این فضا وارد می‌شود، صرفاً یک ساختمان آسیب نمی‌بیند، بلکه یکی از بنیادی‌ترین عرصه‌های سازمان‌یابی زندگی انسانی دچار گسست می‌شود. در نتیجه، مفهوم خانه در این پژوهش، نقطه اتصال چهار رویکرد نظری محسوب می‌شود و چارچوبی منسجم برای تحلیل تجربه زیسته ساکنان فراهم می‌آورد.

نخستین مؤلفه این چارچوب، امنیت هستی‌شناختی است. گیدنز (۱۹۹۱) امنیت هستی‌شناختی را احساس بنیادین اعتماد، ثبات و تداوم در زندگی تعریف می‌کند که از خلال استمرار روابط روزمره، محیط‌های آشنا و امکان پیش‌بینی جهان پیرامون شکل می‌گیرد. افراد بخش مهمی از این احساس را در فضای خانه تجربه می‌کنند؛ جایی که نظم زندگی روزمره، روابط خانوادگی و تجربه آشنایی با محیط، احساس ثبات و اطمینان را بازتولید می‌کند. از این منظر، حمله به فضای سکونت تنها تهدیدی علیه جان یا مال افراد نیست، بلکه بنیان‌های امنیت وجودی آنان را نیز متزلزل می‌سازد. هنگامی که خانه دیگر نتواند نقش پناهگاه امن را ایفا کند، تجربه ناامنی از سطح تهدید فیزیکی

فراتر رفته و به احساس فروپاشی نظم زندگی، بی‌ثباتی و گسست در تجربه زیسته تبدیل می‌شود. این مفهوم امکان می‌دهد پیامدهای جنگ فراتر از آسیب‌های جسمانی و مادی، در سطح تجربه وجودی افراد تحلیل شود.

دومین مؤلفه چارچوب نظری، مفهوم تولید اجتماعی فضا است. لوفور (۱۹۹۱) فضا را پدیده‌ای اجتماعی می‌داند که در نتیجه تعاملات انسانی، روابط قدرت، تجربه‌های روزمره و فرایندهای تاریخی تولید می‌شود. بر این اساس، فضای سکونت صرفاً یک مکان فیزیکی نیست، بلکه شبکه‌ای از روابط، معناها و کنش‌های اجتماعی است که در طول زمان شکل گرفته است. خانه نیز در چنین فرایندی، از یک سازه کالبدی به فضایی اجتماعی تبدیل می‌شود که اعضای خانواده در آن خاطره می‌سازند، نقش‌های اجتماعی خود را ایفا می‌کنند و زندگی روزمره را سازمان می‌دهند. بنابراین، تخریب یا تهدید این فضا را نمی‌توان صرفاً نابودی یک بنا تلقی کرد؛ بلکه باید آن را گسست در شبکه‌ای از معانی، روابط و تجربه‌های اجتماعی دانست که طی سال‌ها در آن شکل گرفته‌اند. این دیدگاه امکان می‌دهد تا حمله به فضای مسکونی، به مثابه مداخله‌ای در نظم اجتماعی زندگی روزمره فهم شود.

سومین مؤلفه، حس مکان است. رلف (۱۹۷۶) نشان می‌دهد که مکان‌ها واجد معنایی فراتر از موقعیت جغرافیایی‌اند و افراد از خلال تجربه زیسته، خاطرات، روابط اجتماعی و پیوندهای عاطفی، با آن‌ها احساس تعلق برقرار می‌کنند. خانه مهم‌ترین نمود این پیوند است؛ زیرا افراد نه تنها در آن زندگی می‌کنند، بلکه بخشی از هویت فردی و اجتماعی خود را نیز در ارتباط با آن شکل می‌دهند. احساس آشنایی، ریشه‌مندی، تعلق و آرامش، همگی در بستر تجربه سکونت پدید می‌آیند. از این رو، ورود جنگ به این فضا می‌تواند احساس تعلق را تضعیف کرده و تجربه بیگانگی، ناآشنایی و گسست از مکان را در پی داشته باشد. در این پژوهش، مفهوم حس مکان به فهم این بعد از تجربه ساکنان کمک می‌کند که چگونه تهدید خانه، رابطه آنان با محیط زندگی و معنای سکونت را دگرگون می‌سازد.

چهارمین مؤلفه، حافظه جمعی است. نورا (۱۹۸۹) بر این باور است که حافظه جمعی در پیوند با مکان‌ها شکل می‌گیرد و برخی فضاها به «جایگاه‌های حافظه» تبدیل می‌شوند؛ یعنی مکان‌هایی که تجربه‌های فردی، روابط خانوادگی و خاطرات مشترک در آن‌ها انباشته و بازتولید می‌شود. خانه از مهم‌ترین این مکان‌هاست؛ زیرا بخش عمده‌ای از خاطرات زندگی، مناسبات خانوادگی و تجربه‌های روزمره در آن شکل می‌گیرد. هنگامی که چنین فضایی مورد حمله قرار می‌گیرد، تنها یک مکان فیزیکی از میان نمی‌رود، بلکه بخشی از حافظه زیسته افراد نیز دچار گسست می‌شود. از این منظر، تخریب خانه می‌تواند به بازتعریف گذشته، دگرگونی خاطرات و تغییر در روایت افراد از زندگی خود بینجامد. این مفهوم به پژوهش حاضر امکان می‌دهد تا پیامدهای حمله به فضای سکونت را در سطح حافظه فردی و جمعی نیز تحلیل کند.

اگرچه هر یک از این مفاهیم، بخشی از تجربه انسان از خانه را تبیین می‌کنند، اما ارزش تحلیلی آن‌ها در این پژوهش، در تلفیق آن‌هاست. امنیت هستی‌شناختی، بعد وجودی تجربه سکونت را روشن می‌کند؛ تولید اجتماعی فضا، ابعاد اجتماعی و معنایی خانه را توضیح می‌دهد؛ حس مکان، پیوند عاطفی و هویتی انسان با فضای سکونت را آشکار می‌سازد؛ و حافظه جمعی، نقش خانه را در استمرار تجربه و هویت فردی و اجتماعی نشان می‌دهد. در نتیجه، این چهار مفهوم نه به‌عنوان نظریه‌هایی مستقل، بلکه به‌عنوان اجزای یک چارچوب تحلیلی واحد به کار گرفته شده‌اند تا ابعاد مختلف تجربه زیسته ساکنان از شکستن حریم زندگی در جنگ را تبیین کنند.

بر پایه این چارچوب، «شکستن حریم زندگی» صرفاً به معنای آسیب به یک ساختمان یا از دست رفتن محل سکونت نیست؛ بلکه به فرایندی اشاره دارد که در آن امنیت وجودی، نظم زندگی روزمره، پیوندهای عاطفی با مکان و حافظه زیسته به‌طور هم‌زمان دچار اختلال می‌شوند. بنابراین، تجربه ساکنان را باید تجربه فروپاشی یک جهان زیسته دانست؛ جهانی که خانه، کانون سازمان‌یابی آن بوده است. از این منظر، چارچوب نظری پژوهش حاضر مبنایی مفهومی برای تحلیل یافته‌های حاصل از پدیدارشناسی تفسیری^۱ فراهم می‌کند. این

چارچوب به پژوهشگر امکان می‌دهد تا روایت‌های مشارکت‌کنندگان را نه صرفاً به‌عنوان توصیف یک حادثه، بلکه به‌عنوان بازنمایی معانی برساخته آنان از امنیت، خانه، تعلق، حافظه و زندگی روزمره تفسیر کند. بدین ترتیب، تجربه حمله به فضای سکونت در این پژوهش، به‌عنوان تجربه‌ای چندلایه از گسست در حریم زندگی فهم می‌شود؛ گسستی که هم‌زمان ابعاد وجودی، فضایی، هویتی و حافظه‌ای زندگی انسان را دربر می‌گیرد.

۴. روش‌شناسی

این پژوهش با رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از روش پدیدارشناسی تفسیری انجام شده است. هدف این رویکرد دستیابی به فهمی عمیق از تجربه زیسته افراد در مواجهه با پدیده‌هایی است که تأثیری معنادار و ماندگار بر زندگی آنان گذاشته‌اند. پدیدارشناسی تفسیری بر این فرض استوار است که تجربه انسانی در بستر معناهای اجتماعی، فرهنگی و مکانی شکل می‌گیرد و افراد رویدادهای زندگی خود را از خلال فرایندهای تفسیری معنا می‌بخشند. در این چارچوب، پژوهشگر از طریق تحلیل روایت‌های مشارکت‌کنندگان می‌کوشد لایه‌های معنایی تجربه آنان را آشکار سازد. به تعبیر اسمیت و همکاران، در این رویکرد فرایند فهم بر نوعی «تفسیر دوگانه» استوار است؛ بدین معنا که مشارکت‌کنندگان در تلاش‌اند تجربه‌های خود را تفسیر کنند و پژوهشگر نیز این تفسیرها را در چارچوبی تحلیلی بازتفسیر می‌کند (اسمیت، فلاورز و لارکین، ۲۰۰۹).

با توجه به اینکه موضوع مطالعه حاضر بررسی تجربه زیسته ساکنان از مواجهه با حمله به فضای سکونت و پیامدهای آن بر ادراک آنان از خانه، امنیت و مکان است، روش پدیدارشناسی تفسیری امکان کاوش در لایه‌های عاطفی، فضایی، هویتی و حافظه‌ای این تجربه را فراهم می‌سازد. این رویکرد به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا چگونگی شکل‌گیری معنا در بستر یک رخداد ناگهانی و بحران‌زا را بررسی کند و درکی عمیق از نحوه بازتعریف خانه، امنیت و روابط اجتماعی در ذهن ساکنان به دست آورد.

این پژوهش در مجتمع مسکونی دانشگاهی اساتید سرو، واقع در شهر تهران، پس از

پایان جنگ دوازده روزه سال ۱۴۰۴ انجام شد. به منظور رعایت اصول اخلاق پژوهش و حفظ حریم خصوصی مشارکت کنندگان، از ارائه اطلاعات هویتی افراد و جزئیاتی که امکان شناسایی آنان را فراهم کند، خودداری شد. فرایند طراحی و اجرای پژوهش در چهار مرحله اصلی انجام شد: تدوین طرح پژوهش و تبیین چارچوب نظری؛ انتخاب مشارکت کنندگان و گردآوری داده‌ها؛ تحلیل داده‌ها؛ و اعتبارسنجی یافته‌ها و تفسیر نتایج در چارچوب نظری.

میدان پژوهش یک مجتمع مسکونی دانشگاهی است که در جریان جنگ دوازده روزه هدف حمله قرار گرفت و بخش‌هایی از آن آسیب دید. پیش از وقوع این رخداد، این مجتمع محیطی نسبتاً پایدار با شبکه‌های همسایگی شکل گرفته، الگوهای تثبیت شده زندگی روزمره و احساس امنیت مکانی برای ساکنان محسوب می‌شد. انتخاب این مجتمع به چند دلیل صورت گرفت. نخست آنکه حمله به طور مستقیم فضای سکونت و زیست جهان روزمره ساکنان را تحت تأثیر قرار داده بود. دوم آنکه ساکنان تجربه مشترکی از یک رخداد بحرانی در محیط زندگی خود داشتند که امکان بررسی تجربه زیسته جمعی را فراهم می‌کرد. سوم آنکه ترکیب اجتماعی دانشگاهی این مجتمع زمینه‌ای مناسب برای تحلیل رابطه میان مکان، هویت دانشگاهی و امنیت هستی‌شناختی ایجاد می‌کرد. از این رو، این میدان مطالعه امکان بررسی دقیق‌تر تغییرات ادراک ساکنان از معنای خانه، احساس امنیت و تجربه زیست مکانی پس از وقوع حمله را فراهم می‌ساخت.

مشارکت کنندگان پژوهش شامل ۱۵ نفر از ساکنان مجتمع بودند که در زمان وقوع حمله در این مکان سکونت داشتند و تجربه مستقیم یا نزدیک از این رخداد داشتند. نمونه پژوهش شامل ۸ زن و ۷ مرد در بازه سنی ۲۹ تا ۵۶ سال بود. تمامی مشارکت کنندگان دارای تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد یا دکتری) و شاغل در حوزه‌های آموزشی، پژوهشی یا اداری دانشگاه بودند. تحلیل داده‌ها نشان داد که تفاوت در نقش‌های خانوادگی (مانند تأهل و داشتن فرزند) بیش از سایر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی بر تفاوت در ادراک «حریم امن» اثرگذار بوده است؛ از این رو تمرکز تحلیل بر این تنوع تجربی قرار گرفت.

نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت هدفمند انجام شد. نمونه‌گیری هدفمند یکی از شیوه‌های رایج در پژوهش‌های کیفی است که در آن افرادی انتخاب می‌شوند که تجربه مستقیم و معناداری از پدیده مورد مطالعه دارند و می‌توانند اطلاعات غنی و مرتبطی در اختیار پژوهش قرار دهند (پاتون، ۲۰۰۲، ۴۵۰). معیارهای ورود به پژوهش شامل سکونت در مجتمع مسکونی مورد مطالعه در زمان وقوع رخداد، تجربه مستقیم یا مشاهده نزدیک پیامدهای حمله، تمایل به مشارکت در مصاحبه و بیان تجربه شخصی، و داشتن حداقل ۱۸ سال سن بود. در ادامه، برای شناسایی مشارکت‌کنندگان بیشتر از نمونه‌گیری گلوله‌برفی نیز استفاده شد؛ به این معنا که برخی از مشارکت‌کنندگان افرادی از میان ساکنان مجتمع را معرفی کردند که واجد معیارهای پژوهش بودند و می‌توانستند تجربه‌های مرتبطی را روایت کنند.

حجم نمونه در این پژوهش با توجه به ماهیت پدیدارشناسی تفسیری و بر اساس معیارهایی همچون کفایت نمونه، غنای داده‌ها و تناسب مشارکت‌کنندگان با هدف پژوهش تعیین شد (اسمیت، فلاورز و لارکین، ۲۰۲۱). در این پژوهش، نمونه‌گیری تا زمانی ادامه یافت که داده‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌ها از غنای و عمق کافی برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش برخوردار باشد و مشارکت‌کنندگان بتوانند ابعاد و معانی مرتبط با تجربه مورد مطالعه را به‌صورت تفصیلی بیان کنند. بر این اساس، پس از انجام ۱۵ مصاحبه، پژوهشگران با توجه به کفایت و غنای داده‌های حاصل و تکرار الگوهای معنایی مرتبط با پدیده مورد مطالعه، تشخیص دادند که داده‌های گردآوری‌شده برای دستیابی به هدف پژوهش کفایت می‌کند؛ بنابراین، فرایند نمونه‌گیری در این مرحله متوقف شد.

داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته گردآوری شد. این نوع مصاحبه امکان می‌دهد که ضمن حفظ چارچوب موضوعی پژوهش، مشارکت‌کنندگان تجربه‌ها و برداشت‌های خود را با آزادی بیشتری روایت کنند. راهنمای مصاحبه شامل پرسش‌هایی درباره تجربه رخداد، ادراک خانه و امنیت، روابط اجتماعی، حافظه مکانی و معنای کنونی خانه بود. مصاحبه‌ها به‌صورت حضوری انجام شد و مدت هر مصاحبه بین ۴۵ تا ۹۰ دقیقه بود. با رضایت مشارکت‌کنندگان، تمامی مصاحبه‌ها ضبط و سپس به‌طور کامل پیاده‌سازی شدند. متن پیاده‌شده مصاحبه‌ها مبنای اصلی تحلیل داده‌ها قرار گرفت.

این پژوهش با رویکرد پدیدارشناسی تفسیری انجام شد و داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری و بر اساس چارچوب پیشنهادی اسمیت، فلاورز و لارکین (۲۰۰۹) تحلیل شدند. در این رویکرد، هدف صرفاً شناسایی مضامین مشترک نیست، بلکه فهم چگونگی معناسازی مشارکت‌کنندگان از تجربه زیسته آنان است. تحلیل بر اصل «تفسیر دوگانه» استوار بود؛ به این معنا که مشارکت‌کنندگان تجربه خود را روایت و تفسیر می‌کنند و پژوهشگر نیز با توجه به زمینه اجتماعی و فرهنگی و چارچوب نظری پژوهش، این روایت‌ها را تفسیر و بازخوانی می‌کند.

فرایند تحلیل در شش مرحله انجام شد: (۱) خوانش مکرر مصاحبه‌ها برای دستیابی به درکی عمیق از روایت هر مشارکت‌کننده؛ (۲) یادداشت‌گذاری اولیه بر جنبه‌های توصیفی، زبانی و مفهومی داده‌ها؛ (۳) استخراج مضامین و بررسی روابط میان آن‌ها در هر مصاحبه به صورت مستقل؛ (۴) تکرار فرایند برای سایر مصاحبه‌ها با حفظ ویژگی‌های منحصر به فرد هر تجربه و توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌ها؛ (۵) سازمان‌دهی مضامین و تدوین ساختار نهایی مضامین اصلی و فرعی و کدهای مفهومی؛ و (۶) تفسیر مضامین نهایی در پرتو چارچوب نظری پژوهش. در نهایت، چهار مضمون اصلی، هشت مضمون فرعی و مجموعه‌ای از کدهای مفهومی استخراج شد. نمونه‌ای از مسیر تحلیل در جدول شماره (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. نمونه‌ای از فرایند تحلیل داده‌ها: حرکت از گزاره‌های مشارکت‌کنندگان تا شکل‌گیری مضامین

مضمون اصلی	مضمون فرعی	کد مفهومی	کد اولیه	گزاره مشارکت‌کننده (داده خام)
فروپاشی امنیت هستی‌شناختی	از دست رفتن احساس امنیت	بی‌ثباتی روانی	احساس ناامنی مداوم	«بعد از آن اتفاق دیگر نمی‌توانم شب‌ها راحت بخوابم. همیشه احساس می‌کنم ممکن است دوباره اتفاقی بیفتد.»
دگرگونی معنای خانه	خانه به عنوان مکان آسیب	تغییر معنای خانه	تداعی مداوم حادثه در خانه	«خانه قبلاً برای من جای آرامش بود، اما حالا وقتی وارد آن می‌شوم فقط آن حادثه را به یاد می‌آورم.»
بازسازی اجتماعی	تقویت روابط اجتماعی	همبستگی اجتماعی	حمایت همسایگان	«بعد از این اتفاق، همه همسایه‌ها بیشتر کنار هم بودند.»

برای افزایش اعتبار و قابلیت اتکای یافته‌ها، از راهبردهای پیشنهادی لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) استفاده شد (لینکلن و گوبا^۱، ۱۹۸۵). خلاصه تحلیل‌ها و مضامین برای تعدادی از مشارکت‌کنندگان ارسال و بازخورد آنان دریافت شد؛ همچنین بخشی از فرایند کدگذاری توسط دو پژوهشگر همکار بررسی و با تحلیل اصلی مقایسه شد. تنوع مشارکت‌کنندگان از نظر موقعیت‌های اجتماعی و جنسیتی نیز برای دربرگرفتن دیدگاه‌های متفاوت مورد توجه قرار گرفت. در گزارش یافته‌ها، از نقل قول‌های مستقیم و توصیف تفصیلی برای تقویت غنای داده‌ها و امکان ارزیابی انتقال‌پذیری نتایج استفاده شد.

در زمینه ملاحظات اخلاقی، پیش از مصاحبه هدف پژوهش، نحوه استفاده از داده‌ها و حق انصراف برای مشارکت‌کنندگان توضیح داده شد و رضایت آگاهانه آنان اخذ گردید. برای حفظ محرمانگی، نام واقعی افراد ذکر نشد و از کد یا نام مستعار استفاده شد. داده‌های صوتی و متنی نیز در محیطی امن نگهداری و صرفاً برای اهداف پژوهشی استفاده شدند.

۵. یافته‌ها

در تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با پانزده نفر از ساکنان مجتمع دانشگاهی، فرایند تحلیل پدیدارشناسی تفسیری به شناسایی مجموعه‌ای از الگوهای معنایی نسبتاً منسجم انجامید. نتایج نشان داد که تجربه حمله به فضای سکونت صرفاً یک رخداد فیزیکی یا امنیتی نبوده، بلکه پدیده‌ای چندلایه و عمیقاً اجتماعی و روانی است که نظم روزمره زندگی، معنای خانه، تجربه زمان و شبکه‌های اجتماعی ساکنان را تحت تأثیر قرار داده است. در جریان تحلیل داده‌ها، چهار مضمون اصلی، هشت مضمون فرعی و مجموعه‌ای از کدهای مفهومی استخراج شد که ساختار کلی تجربه زیسته مشارکت‌کنندگان را شکل می‌دهند. این مضامین که حاصل حرکت تدریجی از داده‌های خام به مفاهیم تفسیری هستند، در جدول شماره (۲) ارائه شده‌اند.

1. Lincoln & Guba

جدول ۲. مضامین اصلی، مضامین فرعی و کدهای مفهومی استخراج شده از تحلیل داده‌ها

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای مفهومی (نمونه)
فروپاشی امنیت هستی‌شناختی	احساس ناامنی و شکنندگی،	از بین رفتن آرامش خانه، هجوم خاطرات تهدیدآمیز،
	برهم خوردن روال زندگی	ناتوانی در تمرکز علمی، بی‌خوابی، اضطراب عملکرد
دگرگونی معنای خانه	خانه از فضای آرامش به صحنه تهدید بدل شد	«خانه دیگر همان خانه سابق نیست»، تجربه ناامنی در محیط دانشگاهی
	فاصله عاطفی و کاهش حس تعلق	تمایل به جابه‌جایی، احساس بی‌ریشگی در محیط آشنا
گسست حافظه و زمان	تقسیم زندگی به «قبل» و «بعد» از رخداد	وقفه در پیوستگی زمانی زندگی
	بازسازی مداوم صحنه در ذهن	فعال‌شدن حافظه آسیب‌زا در موقعیت‌های روزمره
بازسازی اجتماعی و معنایی	تقویت همبستگی میان ساکنان و خانواده‌ها	حمایت‌های همدلانه، شکل‌گیری شبکه‌های عاطفی جدید
	بازتعریف مفهوم خانه به عنوان «فضای جمعی»	تجربه خانه به مثابه پناه جمعی

همان‌گونه که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود، نخستین مضمون اصلی به «فروپاشی امنیت هستی‌شناختی» مربوط است. بسیاری از مشارکت‌کنندگان تجربه حمله را رویدادی توصیف کردند که بنیان احساس ثبات و اعتماد آنان به جهان روزمره را متزلزل ساخته است. در چارچوب نظری گیدنز، امنیت هستی‌شناختی به احساس تداوم، نظم و پیش‌بینی‌پذیری زندگی اشاره دارد؛ احساسی که از طریق روال‌های روزمره و اعتماد به محیط پیرامون شکل می‌گیرد (گیدنز، ۱۹۹۱). یکی از مشارکت‌کنندگان بیان می‌کند: «بعد از آن شب، دیگر خانه برایم جای آرامی نبود؛ حتی کوچک‌ترین صدا هم باعث می‌شد احساس خطر کنم». تجربه بی‌خوابی، اضطراب مداوم و ناتوانی در تمرکز بر فعالیت‌های علمی از مهم‌ترین پیامدهایی بود که ساکنان به آن اشاره کردند. برای بسیاری از استادان، خانه دیگر فضایی برای بازسازی انرژی ذهنی و تمرکز علمی نبود و همین امر به اختلال در فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی آنان انجامیده بود.

مضمون دوم به «دگرگونی معنای خانه» مربوط می‌شود. پیش از حادثه، خانه برای ساکنان مجتمع دانشگاهی فضایی امن، آشنا و سرشار از احساس تعلق بود؛ مکانی که مرز میان زندگی حرفه‌ای و زندگی خصوصی را تثبیت می‌کرد. با وقوع حمله، این معنای

تثبیت شده دچار دگرگونی شد. در روایت‌های مشارکت‌کنندگان، خانه دیگر صرفاً یک مکان فیزیکی نبود، بلکه به فضایی تبدیل شده بود که خاطره حادثه در آن بازتولید می‌شد. یکی از ساکنان در این باره می‌گوید: «خانه همان خانه است، اما حسش عوض شده؛ انگار امنیتش را از دست داده است.» نشانه‌های مادی باقی‌مانده از حادثه، مانند ترک‌های دیوار یا آثار تخریب در ساختمان، به محرک‌هایی تبدیل شده بودند که خاطره تهدید را در ذهن ساکنان فعال می‌کردند. در چارچوب نظری رلف، چنین تجربه‌ای نشان‌دهنده تضعیف «حس مکان» است؛ مفهومی که به رابطه عاطفی و هویتی افراد با محیط زندگی اشاره دارد (رلف، ۱۹۷۶؛ ۴۵). برخی از مشارکت‌کنندگان حتی از نوعی فاصله عاطفی نسبت به خانه سخن می‌گفتند و تمایل به جابه‌جایی یا ترک محل سکونت را مطرح می‌کردند.

مضمون سوم «گسست حافظه و زمان» است. بسیاری از مشارکت‌کنندگان تجربه خود را به دو دوره متمایز «قبل از حادثه» و «بعد از حادثه» تقسیم می‌کردند. این تقسیم‌بندی صرفاً یک تغییر زمانی نبود، بلکه نشان‌دهنده گسست در پیوستگی تجربه زیسته آنان بود. یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار می‌کند: «زندگی ما به دو بخش تقسیم شد؛ قبل از آن اتفاق و بعد از آن.» در روایت آنان، پروژه‌های علمی، برنامه‌های حرفه‌ای و حتی روابط خانوادگی پیش از حادثه در مسیری نسبتاً پایدار قرار داشت، اما رخداد حمله این تداوم را مختل کرد. افزون بر این، برخی از ساکنان اشاره کردند که مکان‌های خاصی در خانه یا مجتمع، مانند راهروها یا پنجره‌ها، به‌طور ناخواسته خاطره حادثه را در ذهن آنان زنده می‌کند. این تجربه را می‌توان با مفهوم «حافظه مکان‌مند» در آثار نورا توضیح داد؛ مفهومی که نشان می‌دهد چگونه مکان‌های خاص می‌توانند به حاملان حافظه فردی و جمعی تبدیل شوند (نورا، ۱۹۸۹، ۲۳).

چهارمین مضمون اصلی «بازسازی اجتماعی و معنایی» است. اگرچه حادثه در ابتدا احساس ناامنی و گسست ایجاد کرده بود، اما در ادامه نوعی همبستگی اجتماعی میان ساکنان شکل گرفت. بسیاری از مشارکت‌کنندگان از افزایش تعاملات میان

خانواده‌ها، حمایت‌های عاطفی همکاران و شکل‌گیری روابط دوستانه جدید سخن گفتند. یکی از ساکنان بیان می‌کند: «بعد از حادثه بیشتر از قبل با هم در ارتباط بودیم و حس می‌کردیم باید کنار هم باشیم.» این تعاملات اجتماعی نقش مهمی در کاهش احساس تنهایی و بازسازی اعتماد ایفا کرد. در این فرایند، معنای خانه نیز تا حدی بازتعریف شد؛ به گونه‌ای که خانه دیگر صرفاً یک فضای خصوصی تلقی نمی‌شد، بلکه به عنوان فضایی مشترک برای تجربه همدلی و حمایت جمعی در نظر گرفته می‌شد. این تحول را می‌توان در چارچوب دیدگاه لوفور درباره «تولید اجتماعی فضا» تفسیر کرد؛ جایی که فضا نه صرفاً یک بستر فیزیکی، بلکه محصول تعاملات اجتماعی و تجربه‌های مشترک ساکنان است (لوفور، ۲۰۱۴).

در مجموع، مضامین ارائه شده نشان می‌دهند که تجربه حمله به مجتمع مسکونی دانشگاهی ساختارهای بنیادین تجربه زیسته ساکنان را در چهار سطح به طور هم‌زمان تحت تأثیر قرار داده است: تضعیف امنیت هستی‌شناختی، دگرگونی معنای خانه، گسست در تجربه زمان و حافظه، و شکل‌گیری فرایندهای بازسازی اجتماعی. این الگوی چندلایه نشان می‌دهد که پیامدهای چنین رخدادهایی فراتر از آسیب‌های فیزیکی است و ابعاد روانی، اجتماعی و فضایی زندگی افراد را نیز در بر می‌گیرد.

چهار مضمون اصلی این پژوهش نشان می‌دهند که تجربه حمله به مجتمع مسکونی صرفاً یک واقعه مادی نیست، بلکه پدیده‌ای پدیدارشناختی درهم‌تنیده با هویت، حافظه و روابط اجتماعی است. این رخداد، فضا را از سطح فیزیکی به سطح تجربی و نمادین ارتقا داده و فرایند دگرگونی معنای خانه را آغاز کرده است؛ فرایندی که از فروپاشی امنیت هستی‌شناختی آغاز می‌شود و به بازسازی اجتماعی و معنایی می‌انجامد. در امتداد چارچوب نظری، یافته‌ها نشان می‌دهند که نظریه گیدنز فرایند فروپاشی و بازسازی امنیت وجودی را تبیین می‌کند (گیدنز، ۱۹۹۱، ۲۵۵)؛ دیدگاه لوفور امکان درک تولید اجتماعی فضا در بستر بحران را فراهم می‌سازد (لوفور، ۲۰۱۴، ۸۵)؛ رلف با تأکید بر حس مکان تغییر در احساس تعلق را روشن می‌کند (رلف، ۱۹۷۶، ۴۵)؛ و

نورا با مفهوم حافظه مکان‌مند پیوند میان فضا و خاطره آسیب‌زا را توضیح می‌دهد (نورا، ۱۹۸۹، ۸). بدین ترتیب، تجربه زیسته ساکنان نه فقط بازتابی از آسیب روانی و اختلال در زندگی روزمره، بلکه نمودی از جابه‌جایی معنای فضا در حافظه زیست‌شده انسان است؛ جایی که خانه، امنیت و حیات علمی در میدان مشترکی از معنا و بحران به یکدیگر پیوند می‌خورند.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که حمله به یک مجتمع مسکونی دانشگاهی صرفاً یک رخداد فیزیکی یا امنیتی نیست، بلکه تجربه‌ای چندلایه است که ابعاد عمیق‌تری از زندگی اجتماعی را در سطح امنیت وجودی، معنای خانه، حافظه جمعی و روابط اجتماعی تحت تأثیر قرار می‌دهد. تحلیل پدیدارشناختی روایت‌های مشارکت‌کنندگان نشان داد که تجربه بحران در قالب فرایندی تحولی قابل فهم است؛ فرایندی که با فروپاشی احساس امنیت هستی‌شناختی آغاز می‌شود، به دگرگونی معنای خانه و گسست در تجربه زمان و حافظه می‌انجامد و در نهایت در بستر روابط اجتماعی مسیرهایی برای بازسازی معنا و اعتماد شکل می‌گیرد. این الگو نشان می‌دهد که رخدادهای خشونت‌آمیز در فضاهای مسکونی، افزون بر پیامدهای کالبدی، فرایندهای عمیقی از بازتعریف فضا و تجربه زیسته را در زندگی ساکنان فعال می‌سازند.

یافته‌های این پژوهش همچنین نشان داد که تجربه «شکستن حریم خانه» برای همه مشارکت‌کنندگان یکسان نبود و تفاوت‌های جنسیتی در نحوه ادراک ناامنی و بازتعریف فضای سکونت قابل مشاهده بود. در بازخوانی داده‌ها، زنان مشارکت‌کننده، به‌ویژه مادران، خانه را نه صرفاً یک پناهگاه فیزیکی، بلکه فضایی برای مراقبت، حمایت و حفظ امنیت فرزندان توصیف می‌کردند؛ ازاین‌رو، حمله به فضای مسکونی برای آنان بیش از آنکه به آسیب کالبدی ساختمان محدود شود، به معنای فروپاشی نقش‌های مراقبتی و از دست رفتن امنیت خانواده بود. در مقابل، در روایت بسیاری از مردان

مشارکت‌کننده، تأکید بیشتری بر ابعاد کالبدی آسیب، تخریب محیط سکونت و اختلال در فعالیت‌های حرفه‌ای مشاهده شد. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که تجربه بحران، علاوه بر ابعاد مشترک، واجد لایه‌های جنسیتی نیز هست و معنای «خانه» در بستر نقش‌های اجتماعی و خانوادگی به شیوه‌های متفاوتی بازسازی می‌شود.

این یافته‌ها ضمن همسویی با برخی مطالعات داخلی درباره پیامدهای اجتماعی جنگ، افق تحلیلی تازه‌ای نیز پیش روی پژوهش‌های این حوزه می‌گشاید. نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های فرزید و جانعلی‌زاده (۱۳۹۷) درباره ماندگاری حافظه جنگ در حافظه جمعی نسل‌ها همسو است، اما نشان می‌دهد که این حافظه تنها در روایت‌ها و خاطرات بازتولید نمی‌شود، بلکه در خود فضای سکونت، تجربه روزمره و روابط خانوادگی نیز تداوم می‌یابد. همچنین، در حالی که پژوهش خرمشاهی و محمودی (۱۳۹۶) بیشتر بر ابعاد معماری و کالبدی خانه‌های آسیب‌دیده از جنگ تمرکز داشت، یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که اهمیت خانه فراتر از یک واحد فیزیکی است و باید آن را به مثابه فضایی برای شکل‌گیری امنیت هستی‌شناختی، حس تعلق، حافظه و هویت اجتماعی فهم کرد. از این منظر، پژوهش حاضر با انتقال کانون تحلیل از «خانه به‌عنوان کالبد» به «خانه به‌عنوان تجربه زیسته»، می‌کوشد شکاف موجود در مطالعات داخلی درباره پیامدهای اجتماعی حمله به فضاهای مسکونی را تا حدی پر کند.

نخستین بعد این تجربه به فروپاشی امنیت هستی‌شناختی مربوط است. گیدنز امنیت هستی‌شناختی را احساس تداوم و اعتماد در جهان اجتماعی می‌داند؛ احساسی که از نظم و پیش‌بینی‌پذیری زندگی روزمره ناشی می‌شود (گیدنز، ۱۹۹۱). حمله به فضای سکونت این چارچوب اعتماد را به‌طور جدی مختل کرده است. روایت‌های مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که اضطراب مداوم، اختلال در خواب و تمرکز علمی، و نگرانی از تکرار حادثه از پیامدهای این گسست بوده است. چنین تجربه‌ای با یافته‌های مطالعات جامعه‌شناسی فاجعه نیز همخوانی دارد. اریکسون نشان می‌دهد که فجایع جمعی می‌توانند بنیان اعتماد اجتماعی و احساس امنیت روزمره را به‌شدت تضعیف کنند (اریکسون، ۱۹۹۴، ۲۴۵).

همچنین فولیو با طرح مفهوم «آسیب مکانی» نشان می‌دهد که گسست ناگهانی در محیط زندگی می‌تواند ضربه‌ای عمیق به احساس تعلق و امنیت درونی افراد وارد سازد (فولیو، ۲۰۱۶). از این منظر، حمله به فضای مسکونی نه صرفاً یک رخداد امنیتی، بلکه نقطه‌ای از گسست در تجربه وجودی افراد است؛ لحظه‌ای که در آن فضا از بستر زندگی عادی به صحنه‌ای برای تجربه تهدید تبدیل می‌شود.

بعد دوم تجربه بحران به دگرگونی معنای خانه و تضعیف حس مکان مربوط می‌شود. در روایت مشارکت‌کنندگان، خانه پیش از حادثه فضایی برای آرامش، تمرکز علمی و تعامل خانوادگی بود؛ اما پس از حمله، این معنا دگرگون شد و خانه به مکانی آمیخته با اضطراب و ناامنی تبدیل شد. این تحول را می‌توان در چارچوب نظریه «تولید اجتماعی فضا» لوفور تبیین کرد. لوفور فضا را صرفاً یک بستر فیزیکی نمی‌داند، بلکه آن را محصول روابط اجتماعی و تجربه‌های زیسته تلقی می‌کند (لوفور، ۲۰۱۴، ۲۸۸). بنابراین رخدادهای خشونت‌آمیز می‌توانند ساختار معنایی فضا را دگرگون کنند و تجربه روزمره افراد از محیط زندگی را تغییر دهند. این یافته با مفهوم «حس مکان» در آثار رلف نیز همخوان است. رلف نشان می‌دهد که پیوند عاطفی میان انسان و محیط زندگی بخشی مهم از هویت فردی و جمعی را شکل می‌دهد و آسیب به این پیوند می‌تواند به نوعی بیگانگی فضایی منجر شود (رلف، ۱۹۷۶، ۴۵). پژوهش‌های مربوط به بحران‌های شهری نیز نشان داده‌اند که پس از وقوع فجایع، بسیاری از ساکنان احساس می‌کنند محیط زندگی آنان دیگر همان «خانه» پیشین نیست و رابطه عاطفی آنان با فضا دچار گسست شده است (کمپبل و آدامز^۱، ۲۰۰۹؛ ماچک^۲، ۲۰۱۴).

یافته سوم پژوهش به گسست در تجربه زمان و شکل‌گیری حافظه‌های مکان‌مند اشاره دارد. مشارکت‌کنندگان زندگی خود را به دو دوره «پیش از حادثه» و «پس از حادثه» تقسیم می‌کردند؛ تقسیم‌بندی‌ای که نشان‌دهنده گسست در پیوستگی روایت

1. Campbell & Adams

2. Maček

زندگی است. این تجربه را می‌توان با مفهوم «مکان‌های حافظه» در آثار نورا توضیح داد. نورا معتقد است که برخی فضاها در اثر رخداد‌های تاریخی یا آسیب‌زا به حاملان حافظه جمعی تبدیل می‌شوند و خاطره گذشته را در تجربه حال بازتولید می‌کنند (نورا، ۱۹۸۹). مطالعات مربوط به حافظه شهری نیز نشان داده‌اند که فضاهای آسیب‌دیده از جنگ یا بحران می‌توانند به نقاط ماندگار یادآوری در حافظه جمعی تبدیل شوند (هویسن^۱، ۲۰۰۳). یافته‌های این پژوهش نیز نشان می‌دهد که عناصر محیطی مجتمع، از ساختمان‌ها تا صداها، محیطی، به نشانه‌هایی از یادآوری حادثه تبدیل شده‌اند و حافظه بحران را در تجربه روزمره ساکنان بازفعال می‌کنند.

با این حال، تجربه بحران تنها به گسست و ناامنی محدود نمی‌شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در بستر روابط اجتماعی نوعی فرایند بازسازی معنا نیز شکل می‌گیرد. مشارکت‌کنندگان از افزایش تعامل میان خانواده‌ها، حمایت‌های عاطفی همکاران و تقویت روابط همدلانه میان ساکنان یاد کردند. این پدیده را می‌توان در چارچوب نظری سرمایه اجتماعی تبیین کرد. پاتنام سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از شبکه‌های اعتماد و همکاری می‌داند که امکان کنش جمعی را فراهم می‌کند (پاتنام، ۲۰۰۰). آلدریچ نیز در مطالعات خود درباره جوامع آسیب‌دیده از فجایع نشان داده است که شبکه‌های اجتماعی محلی نقش تعیین‌کننده‌ای در بازسازی اعتماد و تقویت تاب‌آوری اجتماعی دارند (آلدریچ^۲، ۲۰۱۲، ۳۹). در این چارچوب، همبستگی‌های شکل‌گرفته میان ساکنان مجتمع را می‌توان نوعی سازوکار اجتماعی برای بازسازی معنا و کاهش احساس ناامنی دانست؛ فرایندی که طی آن روابط انسانی به تدریج امکان بازیابی حس تعلق به مکان را فراهم می‌کنند.

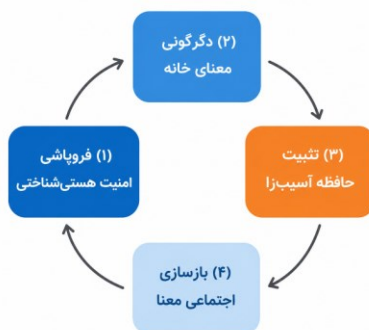
بر اساس این یافته‌ها می‌توان فرایند تجربه زیسته بحران در فضاهای مسکونی را در قالب یک مدل مفهومی تبیین کرد (شکل ۱).

1. Huyssen

2. Aldrich

این مدل نشان می‌دهد که تجربه حمله به فضای سکونت با فروپاشی امنیت هستی‌شناختی آغاز می‌شود، سپس به دگرگونی معنای خانه و شکل‌گیری حافظه‌های آسیب‌زا می‌انجامد و در نهایت در بستر شبکه‌های اجتماعی، مسیرهایی برای بازسازی معنا و اعتماد شکل می‌گیرد. از این منظر، بحران نه صرفاً فرایندی از تخریب، بلکه عرصه‌ای از تعامل میان گسست و بازسازی در سطوح فردی، فضایی و اجتماعی است. مدل پیشنهادی همچنین پیوندی میان سه حوزه نظری مهم، مطالعات فضا، حافظه جمعی و تاب‌آوری اجتماعی، ایجاد می‌کند و نشان می‌دهد که تحلیل تجربه بحران در فضاهای مسکونی نیازمند رویکردی میان‌رشته‌ای است.

شکل ۱. مدل مفهومی فرایند دگرگونی تجربه خانه پس از حمله به فضای سکونت

این مدل شامل چهار مرحله مرتبط است: ۱. فروپاشی امنیت هستی‌شناختی؛ ۲. دگرگونی معنای خانه؛ ۳. تثبیت حافظه آسیب‌زا؛ ۴. بازسازی اجتماعی معنا. مدل نشان می‌دهد که حمله به صورت فرایندی علی، از اختلال در اعتماد بنیادین تا بازسازی تعاملات اجتماعی، به بازتعریف خانه، حس تعلق و هویت فضایی منجر می‌شود. این مدل هم‌راستا با شواهد کیفی تحقیق است: ابتدا اضطراب و ترس (مرحله ۱)، سپس احساس بیگانگی و تهدید (مرحله ۲)، تثبیت خاطرات فاجعه در فضا (مرحله ۳)، و نهایتاً شکل‌گیری شبکه‌های حمایت و بازسازی امید (مرحله ۴). از منظر نظری،

مدل حاضر پلی میان رویکردهای پدیدارشناسی فضا، حافظه جمعی و تاب‌آوری اجتماعی ایجاد می‌کند.

در سطحی گسترده‌تر، یافته‌های این پژوهش با خلأیی در ادبیات موجود درباره تجربه انسانی بحران‌های خشونت‌آمیز در فضاهای مسکونی نیز ارتباط پیدا می‌کند. بسیاری از مطالعات پیشین درباره جنگ و بحران بیشتر بر ابعاد نظامی، تخریب زیرساخت‌ها یا پیامدهای کلان اجتماعی تمرکز داشته‌اند، در حالی که تجربه زیسته ساکنان و تحول معنایی فضاهای مسکونی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. پژوهش حاضر با تمرکز بر روایت‌های زیسته ساکنان یک مجتمع مسکونی دانشگاهی نشان می‌دهد که بحران‌های خشونت‌آمیز نه تنها ساختارهای کالبدی، بلکه ساختارهای معنایی و عاطفی زندگی روزمره را نیز دگرگون می‌کنند. این یافته‌ها همچنین می‌تواند در طراحی مداخلات روانی-اجتماعی، برنامه‌های بازتوانی پس از بحران و سیاست‌های حمایت از غیرنظامیان در مناطق درگیر جنگ مورد استفاده قرار گیرد.

با وجود این، نتایج پژوهش باید با توجه به برخی محدودیت‌ها تفسیر شود. نخست آنکه شدت تجربه‌های آسیب‌زا موجب شد برخی از افراد آسیب‌دیده‌تر از مشارکت در پژوهش خودداری کنند و در نتیجه بخشی از تجربه جمعی بازنمایی نشود. دوم آنکه داده‌های پژوهش عمدتاً بر روایت‌های مشارکت‌کنندگان استوار است و امکان مشاهده مستقیم وضعیت پیش از حادثه وجود نداشت. همچنین با توجه به ماهیت کیفی و زمینه‌مند مطالعه، تعمیم آماری یافته‌ها امکان‌پذیر نیست. با این حال، مدل مفهومی ارائه شده می‌تواند مبنایی نظری برای پژوهش‌های آینده درباره تجربه بحران در فضاهای مسکونی فراهم آورد.

این پژوهش با هدف فهم تجربه زیسته ساکنان از حمله به یک مجتمع مسکونی دانشگاهی و واکاوی پیامدهای اجتماعی، فضایی و حافظه‌ای آن، با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی تفسیری انجام شد. تحلیل روایت‌های مشارکت‌کنندگان نشان داد که تجربه حمله به فضای مسکونی صرفاً یک رویداد فیزیکی

یا امنیتی نیست، بلکه رخدادی عمیقاً اجتماعی و وجودی است که ساختارهای بنیادین تجربه زیسته انسان از فضا، زمان، امنیت و روابط اجتماعی را دگرگون می‌کند. یافته‌های پژوهش در چهار مضمون اصلی سازمان یافت: فروپاشی امنیت هستی‌شناختی، دگرگونی معنای خانه و حس مکان، گسست حافظه و زمان و در نهایت بازسازی اجتماعی معنا و همبستگی.

مهم‌ترین دستاورد نظری و مفهومی این پژوهش، صورت‌بندی مفهوم «شکستن حریم زندگی» است. این مفهوم وضعیتی را تبیین می‌کند که در آن مرز میان فضای امن زندگی روزمره و عرصه خشونت نظامی فرو می‌ریزد و خانه از کانون امنیت، هویت و تداوم زندگی به بخشی از تجربه جنگ تبدیل می‌شود. از این منظر، حمله به فضای مسکونی تنها تخریب یک ساختمان نیست، بلکه گسستی در تجربه زیسته، حافظه، روابط اجتماعی و احساس امنیت انسان است.

نخستین یافته پژوهش نشان داد که تجربه حمله به محیط مسکونی موجب فروپاشی نوعی «امنیت هستی‌شناختی» در میان ساکنان می‌شود؛ مفهومی که گیدنز آن را به عنوان احساس تداوم، پیش‌بینی‌پذیری و اعتماد به ثبات جهان روزمره تعریف می‌کند (گیدنز، ۱۳۸۴). روایت مشارکت‌کنندگان نشان داد که در پی رخداد خشونت‌آمیز، نظم بدیهی زندگی روزمره مختل شده و احساس امنیتی که پیش‌تر در فضای خانه و محیط مسکونی وجود داشت، به شکل بنیادین آسیب می‌بیند. این یافته با مطالعات جامعه‌شناختی درباره فجایع جمعی و بحران‌های اجتماعی همخوان است که نشان می‌دهند چنین رخدادهایی فراتر از خسارات مادی، به بی‌ثباتی عمیق در تجربه اجتماعی افراد منجر می‌شوند (اریکسون^۱، ۱۹۹۴؛ فولیلو^۲، ۲۰۱۶).

یافته دوم نشان داد که حمله به فضای مسکونی موجب دگرگونی در معنای خانه و حس مکان می‌شود. خانه در تجربه زیسته ساکنان دیگر صرفاً محل سکونت نیست،

1. Erikson
2. Fullilove

بلکه به فضایی آمیخته با اضطراب، ناامنی و یادآوری رخداد تبدیل می‌شود. این دگرگونی را می‌توان در چارچوب نظریه «تولید اجتماعی فضا» لوفور و مفهوم «حس مکان» رلف تبیین کرد؛ بر اساس این دیدگاه‌ها، معنا و تجربه فضا در تعامل با روابط اجتماعی، حافظه جمعی و تجربه‌های زیسته شکل می‌گیرد (لوفور^۱، ۲۰۱۴، ۲۸۰؛ رلف^۲، ۱۹۷۶، ۵۳). در نتیجه، هنگامی که یک فضای مسکونی در معرض خشونت قرار می‌گیرد، معنای اجتماعی آن نیز دگرگون می‌شود و پیوند عاطفی ساکنان با آن فضا تغییر می‌یابد.

یافته سوم به شکل‌گیری نوعی گسست در تجربه زمان و حافظه اشاره دارد. مشارکت‌کنندگان رخداد حمله را به عنوان نقطه‌ای گسست‌آفرین در حافظه فردی و جمعی خود توصیف کردند؛ رخدادی که گذشته و حال را از یکدیگر جدا می‌کند و فضاهای خاصی را به «مکان‌های حافظه» تبدیل می‌سازد. این یافته با مفهوم «مکان‌های حافظه» نورا همخوانی دارد که بر نقش فضاهای مادی در تثبیت و بازنمایی حافظه جمعی تأکید می‌کند (نورا، ۱۹۸۹، ۱۹). در چنین شرایطی، عناصر فیزیکی محیط - مانند ساختمان‌ها، حیاط‌ها یا مسیرهای روزمره - به نشانه‌های یادآور یک تجربه جمعی تبدیل می‌شوند.

چهارمین یافته پژوهش نشان داد که در کنار تجربه آسیب و گسست، فرایندهایی از بازسازی اجتماعی معنا و همبستگی نیز شکل می‌گیرد. تعاملات همسایگی، حمایت‌های متقابل و شکل‌گیری شبکه‌های غیررسمی کمک‌رسانی از جمله سازوکارهایی بودند که ساکنان برای مواجهه با پیامدهای بحران به کار گرفتند. این فرایند را می‌توان در چارچوب نظری سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی تحلیل کرد؛ پژوهشگران این حوزه نشان داده‌اند که شبکه‌های اجتماعی و اعتماد متقابل می‌توانند نقش مهمی در توانایی جوامع برای مواجهه با بحران‌ها ایفا کنند (پاتنام، ۲۰۰۰؛ آلدريچ^۳، ۲۰۱۲).

1. Lefebvre
2. Relph
3. Aldrich

بر اساس این یافته‌ها، پژوهش حاضر مدلی مفهومی برای تبیین تجربه زیسته حمله به فضاهای مسکونی ارائه می‌کند که چهار فرایند به هم پیوسته را در بر می‌گیرد: فروپاشی امنیت هستی‌شناختی، دگرگونی معنای خانه، تثبیت حافظه آسیب‌زا و بازسازی اجتماعی معنا. این مدل نشان می‌دهد که تجربه جنگ در فضاهای مسکونی فرایندی پویا و تدریجی است که از گسست در امنیت وجودی آغاز شده و از طریق بازسازی روابط اجتماعی به بازتعریف معنای خانه و زندگی روزمره می‌انجامد.

از منظر نظری، پژوهش حاضر در جهت پر کردن خلأ موجود در مطالعات جامعه‌شناسی فاجعه و مطالعات فضا است؛ زیرا نشان می‌دهد که تجربه خشونت در فضاهای مسکونی چگونه می‌تواند به طور همزمان ساختارهای امنیت وجودی، معنای مکان، حافظه جمعی و شبکه‌های اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهد. به بیان دیگر، یافته‌های این مطالعه بر اهمیت پیوند میان سه حوزه نظری «فضا»، «حافظه» و «تاب‌آوری اجتماعی» در تحلیل پیامدهای بحران‌های خشونت‌آمیز تأکید می‌کند.

از منظر سیاستی و مدیریتی نیز نتایج پژوهش حاکی از آن است که مواجهه با پیامدهای چنین رخدادهایی صرفاً به بازسازی فیزیکی فضاهای آسیب‌دیده محدود نمی‌شود، بلکه نیازمند توجه به ابعاد اجتماعی، روانی و حافظه‌ای تجربه ساکنان است. تقویت شبکه‌های محلی حمایت اجتماعی، فراهم کردن خدمات روانی و اجتماعی برای ساکنان آسیب‌دیده و توجه به بازسازی نمادین فضاهای شهری از جمله اقداماتی است که می‌تواند به ترمیم تجربه جمعی و بازگشت احساس امنیت کمک کند.

همچنین از منظر حقوق بشردوستانه، یافته‌های این پژوهش بر اهمیت رعایت اصول بنیادین حقوق بشردوستانه بین‌المللی در شرایط درگیری تأکید می‌کند؛ اصولی همچون اصل تفکیک میان اهداف نظامی و غیرنظامی، اصل تناسب در استفاده از زور و اصل احتیاط در عملیات نظامی که با هدف کاهش آسیب به جمعیت غیرنظامی و فضاهای مسکونی تدوین شده‌اند (کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، ۲۰۱۵). توجه به این اصول نه تنها از منظر حقوقی، بلکه از منظر اجتماعی نیز اهمیت دارد؛ زیرا آسیب به فضاهای

مسکونی می‌تواند پیامدهایی عمیق و بلندمدت برای ساختارهای اجتماعی، حافظه جمعی و احساس امنیت در جوامع محلی به همراه داشته باشد.

در مجموع، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که جنگ تنها در خطوط مقدم یا عرصه‌های نظامی رخ نمی‌دهد، بلکه زمانی که به فضای سکونت غیرنظامیان نفوذ می‌کند، خانه را نیز به میدان تجربه جنگ بدل می‌سازد. از این منظر، حفاظت از خانه صرفاً حفاظت از یک سازه کالبدی نیست، بلکه حفاظت از امنیت هستی‌شناختی، حافظه جمعی، پیوندهای اجتماعی و کرامت انسانی است. از این رو، هرگونه سیاست بازسازی پس از جنگ، افزون بر ترمیم کالبدی، باید بازسازی اجتماعی و معنایی فضاها را نیز در کانون توجه قرار دهد.

سیاسگزاری

از ساکنین مجتمع مسکونی سرو اساتید که به نحوی در انجام مطالعه همکاری نموده‌اند قدردانی می‌شود.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ‌گونه تعارض منافی در خصوص این پژوهش وجود ندارد.

حمایت مالی

این پژوهش هیچ‌گونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی، خصوصی یا غیرانتفاعی دریافت نکرده است.

استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌کنند در تهیه این مقاله از هوش مصنوعی استفاده نشده است.

منابع

- دانشور، هانیه؛ کرمی، محمدتقی؛ و ذکایی، محمدسعید (۱۴۰۲). روایتی زنانه از جنگ ایران و عراق؛ تجربیات زیسته زنان خوزستانی ساکن در «شهرک شهید بهشتی مشهد». مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۹(۲۷)، ۱۴۶-۱۱۹. <https://doi.org/10.22034/jesc.2022.548078.2536>
- خرم‌شاهی، نادر؛ و محمودی، مهنوش (۱۳۹۶). جنگ، خانه، معماری: نمونه موردی خانه‌های شهر دزفول. در مجموعه مقالات کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران.
- قدیمی، اکرم (۱۳۸۰). زن، مشارکت و توسعه. تهران: انتشارات جهان اجتماعی.
- فرزبد، محمد مهدی؛ و جانعلی‌زاده، حیدر (۱۳۹۷). حافظه جمعی نسل‌ها از جنگ هشت‌ساله ایران و عراق. مطالعات جامعه‌شناختی، ۱۴(۵۰)، ۵۸-۳۵.
- Aldrich, D. P. (2012). Building resilience: Social capital in post-disaster recovery. University of Chicago Press.
- Calder, A. (1992). *The myth of the Blitz*. Pimlico.
- Campbell, J., & Adams, D. (2009). After the storm: Community and place reconstruction. University of Texas Press.
- Erikson, K. T. (1994). A new species of trouble: The making of ecological disasters. Yale University Press.
- Fullilove, M. T. (2016). Psychogeography of disaster: Trauma, place, and reconstruction. Oxford University Press.
- Giddens, A. (1991). Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age. Stanford University Press.
- Hobfoll, S. E. (2007). *The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory*. Applied Psychology: An International Review, 56(2), 227-243. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2007.00275.x>
- Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., Friedman, M., Gersons, B. P. R., de Jong, J. T. V. M., Layne, C. M., Maguen, S., Neria, Y., Norwood, A. E., Pynoos, R. S., Reissman, D., Ruzek, J. I., Shalev, A. Y., Solomon, Z., Steinberg, A. M., & Ursano, R. J. (2007). *Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence*. Psychiatry, 70(4), 283-315. <https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283>
- Huyssen, A. (2003). Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory. Stanford University Press.
- International Committee of the Red Cross. (2015). *International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts*. Geneva: ICRC.

- Kaldor, M. (2012). *New and old wars: Organized violence in a global era* (3rd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Lefebvre, H. (2014). The production of space (1991). In *The people, place, and space reader* (pp. 289-293). Routledge.
- Maček, M. (2014). *City in the shadow: War, memory, and urban experience*. University of Pennsylvania Press.
- Nora, P. (1989). *Between memory and history: Les lieux de mémoire*. Representations, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Pfefferbaum, B., & North, C. S. (2013). *Children and families in the context of disasters: Implications for preparedness and response*. Family & Community Health, 36(1), 3–13. <https://doi.org/10.1097/FCH.0b013e318275b74f>
- Pfefferbaum, B., Jacobs, A. K., Van Horn, R. L., Houston, J. B., & North, C. S. (2013). *Supporting children in the context of disasters and terrorism*. Current Psychiatry Reports, 15(7), 362. <https://doi.org/10.1007/s11920-013-0362-7>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Princeton University Press.
- Relp, E. (1976). *Place and placelessness* (Vol. 67, p. 45). London: Pion.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2021). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. SAGE.
- Sontag, S. (2003). *Regarding the pain of others*. Farrar, Straus and Giroux.

